

Aleksandra NiczyporukUniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0002-6165-9330**LACIŃSKIE PAREMIE NA GMACHACH SĄDÓW
W BIAŁYMSTOKU PRZEJAWEM EUROPEJSKIEJ
TRADYCJI PRAWNEJ****Wprowadzenie**

Prawo rzymskie stanowi podstawę szeroko rozumianej kultury prawnej i pozwala na lepsze rozumienie współczesnego prawa, głównie prywatnego¹. Rzymianie stworzyli instytucje, konstrukcje prawne i siatkę pojęciową, które wywarły wpływ na późniejsze stanowienie prawa. Pojęcia i terminy wykształcone w prawie rzymskim przeniknęły do współczesnych systemów prawa. Przydatność „produktów” rzymskiej jurysprudencji jest coraz częściej podkreślana w związku z koniecznością znalezienia wspólnego języka przez prawników integrującą się Europę². Paremie, reguły czy maksymy są obecne w europejskiej praktyce prawnej. Świadczą o potrzebie sięgania do rzymskich korzeni przez współczesną jurysprudencję³.

Na budynku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku widnieją dwie łacińskie paremie. Od strony ul. Mickiewicza znajduje się sentencja: *Si in iusvocatito*, zaś od ul. Świętojańskiej – *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*. Trzecia paremia znajduje się na gmachu Sądu Rejonowego w Białymstoku; brzmi on: *Iustitias vestras iudicabo*. Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie paremii, które zostały wyrzeźbione na gmachach sądów w Białymstoku.

¹ W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978, s. 35 i n.; *idem*, *Europa i prawo rzymskie: szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009, s. 14.

² W. Wołodkiewicz, *Łacińskie paremie prawne w orzecznictwie sądów polskich*, w: *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, red. W. Wołodkiewicz, J. Krzynówek, Warszawa 2001, s. 21.

³ T. Bekrycht, *Tożsamość kultury prawnej a legitymizacja prawa*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2013, nr 2, s. 82 i n.

Si in ius vocat ito

Sentencja powyższa znaczy: „Jeśli ktoś pozywa (ciebie), idź”⁴. Inne tłumaczenia to: „Kto został wezwany przed sąd, niech się stawi”⁵; „Jeśli powód wzywa przed sąd, [pozwany] niech idzie”⁶ lub „Idź do sądu, jeśli [ktoś cię] wzywa”⁷. Paremia ta została zaczerpnięta z ustawy XII tablic⁸. Jest to niepełne brzmienie przepisu *lex duodecimo tabularum*. Według znanych rekonstrukcji całość pierwszego fragmentu ustawy XII tablic mogła wyglądać następująco:

Lex XII tab. 1,1: *SI IN IUS VOCAT, [ITO]. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO*.

„Jeśli [powód] wzywa na sąd [pozwany] idzie. Jeśli [pozwany] nie idzie, niech będą wezwani świadkowie: wtedy [powód] niech go [pozwanego] pochwycki”⁹.

Istota powyższej paremii polega nie tylko na tym, że została ona umieszczona na początku, we współczesnych rekonstrukcjach, poczynając od rekonstrukcji J. Gothofredusa¹⁰, pierwszej tablicy ustawy XII tablic¹¹, ale jak słusznie zauważył K. Amielańczyk, jej usytuowanie oraz imperatywne brzmienie nakazujące pozwanemu stawiennictwo w sądzie wskazują na kluczową pozycję przepisu wobec całej procedury legislacyjnej w ramach postępowania zwyczajnego (*ordo iudiciorum*)¹². Najstarszy rzymski proces zwyczajny (legisakcyjny i formułkowy) składał się z dwóch faz. Pierwsza z nich, *in iure*, toczyła się przed urzędnikiem państwowym, który stwierdzał, czy w danym przypadku przysługuje stronie odpowiednia skarga (*legis actio*). Drugie stadium, *apud iudicem*, odbywało się przed sędzią

⁴ W. Bojarski, W. Dajczak, A. Sokala, *Verba iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego*, Toruń 2007, s. 66.

⁵ *REGULAE IURIS. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 2006, s. 135, inskrypcja nr 83.

⁶ K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2007, s. 203.

⁷ E. Gajda, B. Lubińska, *Łacińska terminologia prawnicza, Ignorantia iuris nocet*, Toruń 2014, s. 496.

⁸ A. De Francesco, *Autodifesa privata e iniuria nelle Dodici Tavole*, w: *Le Dodici Tavole. Dai Decemviri agli Umanisti*, Pavia 2005, s. 417 i n.

⁹ M. i J. Zabłoczy, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2000, s. 14. Por. J. Zabłocki, *Rozważania o procesie rzymskim w „Noctes Atticae” Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999, s. 55 i n., a szczególnie przyp. 187.

¹⁰ Pierwsze rekonstrukcje stosowały inną systematykę ustawy XII tablic – por. M. Zabłocka, *Ustawa XII Tablic. Rekonstrukcje doby Renesansu*, Warszawa 1998, s. 155 i n.

¹¹ W. Litewski, *Rzymski proces cywilny*, Warszawa–Kraków 1988, s. 22. O *si in ius vocat ito* zob. U. Agnati, *‘Leges Duodecim Tabularum’. Le tradizioni letteraria e giuridica. ‘Tabulae I-IV’*, Cagliari 2002, s. 29–43.

¹² K. Amielańczyk, *Postępowanie zaoczne: rzymskie i współczesne dylematy władzy sądowonicyzej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 12, s. 11. Por. W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1990, s. 386 i n.

prywatnym, który oceniał przedstawione przez strony dowody¹³ i wydawał wyrok w sprawie¹⁴. Każdy proces rozpoczynał się od ustnego i prywatnego pozwu, *in ius vocatio*¹⁵. Po dokonaniu wezwania pozwany miał obowiązek natychmiastowego stawienia się przed pretorem¹⁶. Początkowo, na co wskazuje pierwszy przepis ustawy XII tablic, powód mógł zastosować przemoc fizyczną wobec pozwanego, który nie uczynił zadość temu obowiązkowi¹⁷. Pozwany mógł również dać powodowi zabezpieczenie, że stawi się przed pretorem w innym terminie¹⁸.

Rzymski proces cywilny oparty na ustawie XII tablic cechował daleko posunięty formalizm, niedopuszczający jakiegokolwiek elastyczności również w zakresie stawiennictwa stron¹⁹. Nakłonienie pozwanego do stawienia się przed urzędnikiem jurysdykcyjnym w celu przeprowadzenia pierwszej fazy procesu było pozostawione wyłącznie powodowi. Formalne wezwanie pozwanego do stawienia się w określonym terminie przed urzędnikiem było aktem prywatnym²⁰.

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi

Inna łacińska sentecja znajdująca się na gmachu Sądu Apelacyjnego w Białymstoku to: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*. Możemy ją tłumaczyć jako: „Sprawiedliwość jest niezmienną i trwałą wolą zagwarantowania każdemu jego prawa”²¹; „Sprawiedliwość jest określoną i stałą wolą rozdzielenia każdemu tego, co mu się należy”²² lub „Sprawiedliwość jest stałą i trwałą wolą oddania każdemu, co mu się należy”²³. Paremię zaczerpnięto z księgi

¹³ *Ei in cumbit probatio, qui dicit, non qui negat* – Ciężar dowodu spoczywa na tym, kto twierdzi, a nie na tym kto przeczy (D. 47.10.13.1).

¹⁴ M. i J. Zabłoccy, *Ustawa XII Tablic...*, s. 14, przyp. 1.

¹⁵ Na temat znaczenia *in ius vocatio*: W. Miklaszewski, *Wykład postępowania cywilnego rzymskiego w zarysie historycznym*, Warszawa 1885, s. 142 i n.; E. Gintowt, *Rzymskie prawo prywatne w epoce postępowania legisakcyjnego (od decemwiratu do lex Aebutia)*, oprac. W. Wołodkiewicz, Warszawa 2005, s. 13 i n.; K. Amiełańczyk, *Postępowanie zaoczne...*, s. 11.

¹⁶ *REGULAE IURIS...*, s. 135.

¹⁷ Pozwanego, który nie stawił się przed urzędnikiem, powód mógł, po przywołaniu świadków pochwyć – M. i J. Zabłoccy, *Ustawa XII Tablic...*, s. 14, przyp. 1.

¹⁸ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2014, s. 290.

¹⁹ W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Berier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009, s. 23.

²⁰ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie...*, s. 289.

²¹ *REGULAE IURIS...*, s. 93, inskrypcja nr 49.

²² W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie...*, s. 15.

²³ M. Kuryłowicz, *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Kraków 2001, s. 110.

pierwszej *Regul* Ulpiana, która została przekazana w pierwszym tytule pierwszej księgi *Digestów* justyniańskich (*De iustitia et iure – O sprawiedliwości i prawie*).

D. 1.1.10 pr. (ULPIANUS *libro primo regularum*): *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*.

D. 1.1.10 pr. (ULPIANUS w księdze pierwszej *Zasad prawnych*): *Sprawiedliwość jest stałą i niezmienną wolą przyznania każdemu jego prawa*²⁴.

Ulpian, przypuszczalnie dla celów dydaktycznych, podał definicję sprawiedliwości, którą Witold Wołodkiewicz²⁵ nazywa „sprawiedliwością dystrybutywną”, powołując się w tej materii na Cyncerona²⁶.

Pojęcie sprawiedliwości było znane od czasów najdawniejszych. Najstarsze pomniki prawa, jak chociażby Kodeks Hammurabiego, się do niego odnoszą. Sprawiedliwość jest także kategorią filozoficzną. Demokryt, Sokrates czy Platon rozważali to pojęcie²⁷. Myślicielem, którego koncepcja sprawiedliwości jest do dziś aktualna, był Arystoteles. Rozumiał on sprawiedliwość w ujęciu szerszym jako zgodność z prawem lub posłuszeństwo wobec niego oraz w ujęciu węższym – jako szczegółową właściwość postępowania w poszczególnych dziedzinach²⁸.

Definicję w podobnym brzmieniu przekazał Cynceron: *Iustitia est habitus animi communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem*²⁹. Sprawiedliwość nie jest jedynie pustym hasłem ani zapożyczeniem (*topos*), lecz stanowi pewną mądrość, której każde pokolenie nadaje własny sens³⁰. Wśród zasad określających „przyzwoite życie” (*honeste vivere*) na czołowym miejscu stawał Cynceron przestrzeganie sprawiedliwości, którą traktował jako „panią i królową cnot” (*domina et Regina virtutum*)³¹. Sprawiedliwość to przede wszystkim poszanowanie godności człowieka i równość wobec prawa³². Niewątpliwie Ulpian znajdował się w orbicie wpływu myśli filozoficzno-prawniczej Cyncerona³³.

Jak pisze W Wołodkiewicz, *constans et perpetua voluntas* oznacza, że bez uznania, iż prawo stanowi atrybut społeczeństwa, państwa i poszczególnych obywateli, za pomocą którego będą oni rozwiązywali wzajemne spory, nie może

²⁴ *Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, t. I (księgi 1–4), Kraków 2013, s. 161.

²⁵ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie...*, s. 14; *REGULAE IURIS...*, s. 93.

²⁶ Cicero, *De natura deorum* 3, 38: „*iustitia, quae suum cuique distribuit...*”.

²⁷ P. Wróbel, *Postulat sprawiedliwości społecznej a idea sprawiedliwości*, „*Studia Socialia Cracoviensia*” 2013, nr 1(8), s. 136 i n.

²⁸ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, 1106.

²⁹ Cicero, *De inventione* 2, 53, 160.

³⁰ *REGULAE IURIS...*, s. 94.

³¹ Por. A. Plisecka, *Definicja sprawiedliwości w filozofii Cyncerona i w prawie rzymskim*, „*Studia Iuridica*” 2002, nr 40, s. 31–40.

³² R. Łyczewek, *Marek T. Cynceron – adwokat rzymski*, „*Palestra*” 1960, nr 4(9), s. 86.

³³ P. Wróbel, *Postulat sprawiedliwości społecznej...*, s. 138.

istnieć dobrze funkcjonujące państwo. Wola tworzenia i przestrzegania prawa powinna znamionować działanie władzy, prawników i obywateli³⁴. Natomiast przydzielanie praw i obowiązków (*ius tribuere*) odbywa się na dwóch płaszczyznach: stanowienia i stosowania prawa³⁵. Istnieje zatem zaprogramowany porządek, w którym prawa i obowiązki zostały rozdzielone wedle pewnych kryteriów historycznych. Ulpian, odwołując się do określenia sprawiedliwości jako *cuique ius suum tribuere (reddere)*, uważał, że uznanie i zabezpieczenie istniejącego porządku prawnego to podstawowe zadanie wymiaru sprawiedliwości³⁶. Celem codziennej praktyki prawnej Rzymian było dążenie do opracowania sprawiedliwego prawa, aby słuszne oddzielić od niesłusznego, a dozwolone od niedozwolonego.

Wywody Ulpiana korespondują z dalszą częścią księgi pierwszej jego *Regul*, która została przekazana w pierwszym tytule pierwszej księgi *Digestów* justyniańskich (*De iustitia et iure – O sprawiedliwości i prawie*).

D. 1.1.10.1 (*ULPIANUS libro primo regularum*): *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. 2. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.*

D. 1.1.10.1 (*ULPIANUS* w księdze pierwszej *Zasad prawnych*): *Nakazy prawa są następujące: żyć uczciwie, drugiemu nie wyrządzać szkody, każdemu przyznać to, co się mu należy. 2. Biegłość w prawie to znajomość rzeczy boskich i ludzkich <oraz> wiedza o tym, co słuszne i niesłuszne*³⁷.

Zasady postępowania według prawa (*praecepta iuris*) są swego rodzaju łącznikiem pomiędzy prawem a sprawiedliwością: uczciwie żyć (*honeste vivere*), nie wyrządzać innemu szkody (*alterum non leadere*), każdemu przyznawać, co mu się należy (*suum cuique tribuere*). Wszystkie wypowiedzi Ulpiana łączą się ze sobą i stanowią logiczną całość. Sztuka stosowania tego, co dobre (*bonum*) i piękne (*ars*), to nic innego, jak nie szkodzić drugiemu, podobnie jak słuszność (*aequum*) nakazuje oddawać każdemu, co mu się należy (*suum cuique tribuere*). Uczciwie żyć, nikomu nie szkodzić, oddać każdemu, co mu się należy, to także zasady etycznego postępowania, które starożytnym Rzymianom były również regułami prawa (*praecepta iuris*). To dowód na ścisły związek etyki z prawem. Szczególna rola przypadła w tym przypadku jurysprudencji. Ulpian zadania jej widzi w sprawiedliwości oraz w upowszechnianiu dobra i słuszności³⁸.

Rzymianie postrzegali działalność jurystów jako służbę sprawiedliwości. Była ona realizowana praktycznie, w życiu codziennym, poprzez poszukiwanie

³⁴ *REGULAE IURIS...*, s. 95.

³⁵ J. Dmowski, *Prawo cywilne*, w: *Lacińska terminologia prawnicza*, red. J. Zajadło, Warszawa 2013, s. 49.

³⁶ *REGULAE IURIS...*, s. 95.

³⁷ *Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład...*, s. 161.

³⁸ M. Kuryłowicz, *Rzymskie sentencje prawnicze o człowieku, sprawiedliwości i prawie*, „Pa-lestra” 1988, nr 7(32), s. 71–83.

przez prawników rozwiązań słusznych i właściwych³⁹. W ten sposób – według Ulpiana – prawnicy pełnią funkcję kapłanów (*sacerdotes*) prawa i sprawiedliwości, a sama jurysprudencja staje się prawdziwą, a nie fałszowaną nauką: opartą na zasadach prawa i etyki stosowanych w praktyce. Sprawiedliwość (*iustitia*) nie była zatem dla Rzymian ideą jedynie etyczną lub filozoficzną. Stanowiła również wytyczną przy stosowaniu prawa w praktyce⁴⁰.

Iustitias vestras iudicabo

Na gmachu Sądu Rejonowego w Białymstoku przy ul. Mickiewicza umieszczono paremię: *Iustitias vestras iudicabo* – „Osądzę waszą sprawiedliwość”⁴¹; „Sprawiedliwość waszą sądzić będę”⁴²; „Ja będę osądzał waszą sprawiedliwość”⁴³. To ostrzeżenie, że nikt nie jest bezkarny. Sędzia również winien wiedzieć, że ktoś może go osądzić, gdyż nikt nie stoi ponad prawem. Ta sentencja ma znacznie późniejsze niż wyżej omówione pochodzenie i co ciekawe – polski rodowód⁴⁴. Napis ten znajdował się na krzyżu umieszczonym w miejscu, z którego zabierali głos reprezentanci stron w sali Trybunału Koronnego.

W 1578 r. na sejmie walnym warszawskim utworzono nową instancję sądową – Trybunał Koronny (*Judicium Ordinarium Generale Tribunalis Regni*). Kilka lat później, w 1581 r., utworzono Trybunał Główny Wielkiego Księstwa Litewskiego. W skład Trybunału Koronnego wchodził sędziowie zwani deputatami, wybierani corocznie spośród szlachty i duchowieństwa na sejmikach ziemskich⁴⁵. Na czele sądu trybunalskiego stał marszałek wybierany wśród deputatów świeckich oraz prezydent, którym zawsze był deputat kapituły gnieźnieńskiej⁴⁶.

Trybunał został powołany jako sąd najwyższej instancji dla stanu szlacheckiego, na rzecz którego król Stefan Batory, jako *iudex supremus*, zrzekł się dotychczasowych uprawnień najwyższego sędziego. Był on Koronie sądem odwoławczym od wszelkich sądów szlacheckich, a także sądu sejmowego i królewskiego. Do niego kierowano sprawy z sądów cywilnych niższej instancji, tj. ziemskich, grodzkich, podkomorskich, komisarskich, wiecowych oraz karnych zastrzeżonych dla

³⁹ *REGULAE IURIS...*, s. 95.

⁴⁰ M. Kuryłowicz, *Rzymskie sentencje prawnicze...*, s. 71–83.

⁴¹ *REGULAE IURIS...*, s. 67, inskrypcja nr 30.

⁴² R. Tokarczyk, *Przykazania etyki prawniczej. Księga myśli, norm i rycin*, Warszawa 2009, s. 200.

⁴³ A. Bereza, *Lublin jako ośrodek sądownictwa*, Lublin 2009, s. 27.

⁴⁴ J. Dmowski, *Prawo cywilne...*, s. 49.

⁴⁵ W. Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008, s. 114.

⁴⁶ W. Organiściak, *Wincenty Skrzetuski o Trybunale Koronnym i Litewskim*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2013, nr 19, s. 220.

sądownictwa starosty (podpalenie, gwałt, najazd na dom, napad na drodze publicznej). Rozstrzygał także sprawy starostów i innych urzędników grodzkich, którzy wykorzystywali swoje kompetencje do celów prywatnych lub nadużywali ich przy wykonywaniu swoich obowiązków, zwłaszcza przy egzekwowaniu wyroków⁴⁷. Trybunał wykonywał także jurysdykcję niesporną. Dokonane przed nim czynności prawne, jak zapisy czy protestacje, miały pełną moc prawną⁴⁸.

Wystrój Trybunału Koronnego był raczej skromny. W głównej sali znajdował się ogromny stół dla deputatów otoczony krzesłami, zaś u jego czoła na podwyższeniu stały fotele dla marszałka i prezydenta. Nad sędziami wisiał portret panującego. Na przeciwnym końcu stołu znajdował się pulpit dla mówców zwany kratką lub kratkami, pośrodku którego ustawiono krucyfiks z łacińskim napisem: *Iustitias vestras iudicabo*⁴⁹. Stanowił on nawiązanie do licznych fragmentów Biblii, mówiących o Bogu, który jest sędzią sprawiedliwym. W Psalmie 74,3 czytamy: *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo* („Gdy obiorę czas, ja ze sprawiedliwością sądzić będę”), natomiast w Księdze Ezechiela 7,27 – *Secundum viam eorum faciam eis, et secundum iudicia eorum iudicabo eos* („Według drogi ich uczynię im, a według sądów ich osądzę je”). Odwołujący się do Pisma Świętego napis na krucyfiksie miał przypominać o istnieniu wyższego Sędziego, który patrzy na wszystkie uczynki ludzkie i osądza je⁵⁰.

Omawianą paremię umieszczono na odznace honorowej „Za Zasługi dla Ochrony Praw Człowieka”, polskim odznaczeniu cywilnym nadawanym przez Rzecznika Praw Obywatelskich, ustanowionym 2 listopada 2009 r.⁵¹ Jest to zaszczytne wyróżnienie za szczególne osiągnięcia w dziedzinie ochrony praw człowieka, nadawanym obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatelom państw obcych, a także organizacjom i instytucjom⁵².

Podsumowanie

Łacińskie paremie umieszczone na gmachach sądów w Białymstoku usytuowanych przy ul. Mickiewicza mają ponadczasowe znaczenie w europejskiej tradycji prawnej. Ich obecność świadczy o sięganiu przez współczesną polską juryspruden-

⁴⁷ W. Bednaruk, *Trybunał Koronny...*, s. 153.

⁴⁸ *REGULAE IURIS...*, s. 68.

⁴⁹ A. Bereza, *Lublin jako ośrodek sądownictwa...*, s. 27; K. Gombin, *Trybunał Koronny. Ceremoniał i sztuka*, Lublin 2013, s. 195 i n.

⁵⁰ *REGULAE IURIS...*, s. 67–68.

⁵¹ Dz. U. nr 194, poz. 1496.

⁵² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 2 listopada 2009 r. w sprawie ustanowienia odznaki honorowej „Za Zasługi dla Ochrony Praw Człowieka”, ustalenia jej wzoru, zasad i trybu nadawania oraz sposobu noszenia, Dz.U, nr 194, poz. 1496.

cję do idei prawa rzymskiego. Dwie z nich mają swój rodowód w *ius Romanum*. Trzecia ma ponadczasowy charakter i jest związana z chrześcijańskim fundamentem cywilizacji europejskiej. Rozmieszczenie paremii, nie do końca zamierzone przez ich twórców, pokazuje swego rodzaju drogę, którą należy przebyć w organie sądowym. Wszystko ma swój początek w wezwaniu do sądu, a następnie konieczna jest sprawiedliwość i to we wszystkich wymiarach, aż po sprawiedliwy wyrok. Omawiane maksymy przez wieki nie straciły na aktualności.

Bibliografia

- Agnati U., *'Leges Duodecim Tabularum'. Le tradizioni letteraria e giuridica. 'Tabulae I-IV'*, Cagliari 2002.
- Amielańczyk K., *Postępowanie zaoczne: rzymskie i współczesne dylematy władzy sądowniczej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 12.
- Bednaruk W., *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, Lublin 2008.
- Bekrycht T., *Tożsamość kultury prawnej a legitymizacja prawa*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2013, nr 2.
- Bereza A., *Lublin jako ośrodek sądownictwa*, Lublin 2009.
- Bojarski W., Dajczak W., Sokala A., *Verba iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego*, Toruń 2007.
- Burczak K., Dębiński A., Jońca M., *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2007.
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Berier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009.
- De Francesco A., *Autodifesa privata e iniuria nelle Dodici Tavole*, w: *Le Dodici Tavole. Dai Decemviri agli Umanisti*, Pavia 2005.
- Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, t. I (księgi 1–4), Kraków 2013.
- Dmowski J., *Prawo cywilne*, w: *Łacińska terminologia prawnicza*, red. J. Zajadło, Warszawa 2013.
- Gajda E., Lubińska B., *Łacińska terminologia prawnicza, Ignorantia iuris nocet*, Toruń 2014.
- Gintowt E., *Rzymskie prawo prywatne w epoce postępowania legisakcyjnego (od decemwiratu do lex Aebutia)*, oprac. W. Wołodkiewicz, Warszawa 2005.
- Gombin K., *Trybunał Koronny. Ceremoniał i sztuka*, Lublin 2013.
- Kuryłowicz M., *Rzymskie sentencje prawnicze o człowieku, sprawiedliwości i prawie*, „Palestra” 1988, nr 7(32).
- Kuryłowicz M., *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Kraków 2001.
- Litewski W., *Rzymski proces cywilny*, Warszawa–Kraków 1988.
- Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1990.
- Łyczewek R., *Marek T. Cynceron – adwokat rzymski*, „Palestra” 1960, nr 4(9).
- Miklaszewski W., *Wykład postępowania cywilnego rzymskiego w zarysie historycznym*, Warszawa 1885.
- Organiściak W., *Wincenty Skrzetuski o Trybunale Koronnym i Litewskim*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 19.
- Plisecka A., *Definicja sprawiedliwości w filozofii Cyncerona i w prawie rzymskim*, „Studia Iuridica” 2002, nr 40.
- REGULAE IURIS. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 2006.

- Tokarczyk R., *Przekazania etyki prawniczej. Księga myśli, norm i rycin*, Warszawa 2009.
- Wołodkiewicz W., *Europa i prawo rzymskie: szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009.
- Wołodkiewicz W., *Łacińskie paremie prawne w orzecznictwie sądów polskich*, w: *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, red. W. Wołodkiewicz, J. Krzynówek, Warszawa 2001.
- Wołodkiewicz W., *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978.
- Wołodkiewicz W., Zabłocka M., *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2014.
- Wróbel P., *Postulat sprawiedliwości społecznej a idea sprawiedliwości*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2013, nr 1(8).
- Zabłoccy M. i J., *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2000.
- Zabłocka M., *Ustawa XII Tablic. Rekonstrukcje doby Renesansu*, Warszawa 1998.
- Zabłocki J., *Rozważania o procesie rzymskim w „Noctes Atticae” Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999.

Streszczenie

Łacińskie maksymy znajdujące się na budynkach sądów w Białymstoku przy ul. Mickiewicza mają ponadczasowe znaczenie w europejskiej tradycji prawnej. Ich obecność potwierdza żywotność prawa rzymskiego w wymiarze sprawiedliwości. W tekście przedstawiono kilka maksym, jednak tylko dwie z nich pochodzą ze źródeł *ius Romanum*. Trzecia ma ponadczasowy charakter i jest związana z chrześcijańskimi fundamentami cywilizacji europejskiej. Umieszczone maksymy pokazują drogę od pozwu aż po sprawiedliwy wyrok. Sprawiedliwość jest istotna podczas całej procedury rozpatrywania roszczenia. Trzeba podkreślić, że na przestrzeni stuleci maksymy łacińskie nie straciły znaczenia dla współczesnej polskiej i europejskiej praktyki prawniczej.

Słowa kluczowe: prawo rzymskie, paremie łacińskie, tradycja prawna, ustawa XII tablic, rzymska procedura cywilna

LATIN MAXIMS ON THE JUDICIAL BUILDINGS IN BIAŁYSTOK AS A MANIFESTATION OF THE EUROPEAN LEGAL TRADITION

Summary

Latin Maxims on the Judicial Buildings in Białystok Latin maxims located on the buildings of the courts in Białystok, located in Mickiewicza street, have a timeless meaning in European legal tradition. Their presence is a sign that the modern Polish jurisdiction implements the idea of Roman law. However, only two of them originate in *ius romanum* sources. The third one also has a timeless nature and is connected with the Christian foundation of European civilization. The location of maxims, not exactly intended by their inventors, shows the path that must be followed in the court body. Everything starts with the statement of claim and, then, justice must be done in all its dimensions, until the fair sentence. During the many centuries of change and historical development, the latin maxims did not lose their validity and significance for modern Polish and European legal practice.

Keywords: roman law, latin maxims, legal tradition, twelve tables, Roman civil proceedings